

Türkiye’de Yoksulluk Tuzağının Politik Belirleyicileri¹

Political Determinants of Poverty Trap in Turkey

Mahmut Bilen²

Mustafa Çalışır³

Özet

Yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasında etkili olan faktörler ülkeden ülkeye değişmektedir. Ancak bunlardan en yaygın ve önemlileri, toplumda yaşayan bireylerin düşük güven düzeylerine sahip olmaları, sınırlı düzeyde vatandaş olmaları, yaşadıkları mekânlar açısından dezavantajlı olmaları, sosyal dışlanma sorunu, sınırlı iş bulma fırsatları, gelir eşitsizliği, yer altı örgütlerin toplumda etkili olmaları ve yönetimin seçkin bir zümrenin elinde olması gibi faktörler dikkat çekmektedir. Öngörülen bu faktörlerin özellikle politik açıdan Türkiye için dikkate değer bulduğumuz, yönetimin seçkin bir kesimin elinde olması ve illegal örgütlerin yoksulluk tuzağına nasıl yol açtıkları tahlil edilecektir. Bu çerçevede ortaya çıkan bu sorunun ekonomik ve sosyal sonuçları tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk Tuzağı, Yoksulluğun Politik Belirleyicileri, Türkiye.

1 Bu makale daha önce 28-31 Ekim 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan 8. Uluslararası Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi’nde sunulan bildiri metninin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

2 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, bilen@sakarya.edu.tr

3 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, calisir@sakarya.edu.tr

Abstract

The factors which cause poverty trap change in each country. But, the most common and important factors are that individuals with low security, limited citizenship, disadvantage in location, social exclusion, limited job opportunities, income inequalities, the effect of illegal organizations in the society, authority owned by a narrow elite. In this study, power used by a few elite, one of the important factors as mentioned above, and poverty trap which is caused by illegal organizations are examined. In this context, this paper investigates the consequences of economic and social problems which are caused by poverty traps.

Keywords: *Poverty Trap, Political Determinants of Poverty, Turkey.*

Giriş

Yoksulluk, insanlık tarihi boyunca sürekli olarak mevcudiyetini koruyan ve çözüm aranan bir sorun olmaya devam etmektedir. Ulusal ve uluslararası ölçekte dünyada yaratılan katma değerın büyük bir bölümünün az sayıdaki birey/şirket ve topluluklarda temerküz etmesi, bu katma değerden çok düşük pay alan kişilerin yoksul kalmasına yol açmaktadır. Her ne kadar günümüzde dünya ölçeğinde iktisadi faaliyet hacmindeki artış; bolluk, kalkınma ve büyüme imkânı sağlasa da, gelirin adaletsiz dağılımı çözüme kavuşturulamadığı için yoksulluk ve yoksunlukla mücadele arayışları ekonomik ve siyasi alanda gündemdeki tazeliğini korumaktadır. Bu çerçevede öncelikle yoksulluk kavramının tanımı ve türleri ile ilgili bir açıklama yapmak uygun olacaktır.

Çok boyutlu anlamları bünyesinde barındıran kavramların tanımlanması genellikle ciddi güçlükler içerir. “Yoksulluk” gibi hem politik hem de ekonomik içerikli bir kavramın tanımlanmasında da benzer güçlüklerle karşılaşmaktayız. Pete Alcock’a göre yoksulluk politik bir kavramdır ve bilimsel olarak kabul edilmiş ortak bir tanımı yoktur (Yücel, 2011: 384). Genel kabul görmüş bir sınır belirginliğinin olmaması, göreceli bakış açılarına göre farklı tanımlanma olasılıklarının mevcudiyeti ve ölçme sürecinde karşılaşılan zorluklar, ekonomik açıdan kavramın tam olarak açıklanmasına engel teşkil etmektedir. Tüm bu ve benzeri kaygılar göz önünde bulundurularak yapılan çeşitli tanımlamalar şu şekilde özetlenebilir: Beşeri varlıkların ekonomik, fiziki ve sosyal değerlere sahip kaynaklarla arzu edilen biçimde donatılmamış olması durumu yoksulluğu içereceği gibi; gelirin az olması, kentin imkanlarından yararlanamama, alt statülü mahallerde yaşama, kent mekanında marjinalleşme, adalet, sağlık, eğitim ve gelir olanaklarından tam anlamıyla yararlanamama durumları da yoksulluk için yapılan tanımlar arasındadır. Öte yandan dar ve geniş anlamli yoksulluk tanımlarından da söz edilebilir. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölmeyi ve barınma koşullarından yoksunluğu içerirken, geniş anlamda yoksulluk gıda giyim ve barınma olanaklarının yaşamı idame ettirmeye yeterli olması ancak, toplumun genel düzeyinden daha kötü şartlarda bulunmayı ifade eder (Bilen, Şan ve Aydın, 2005).

Yoksulluk ekonominin gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendirilse de tek açıklayıcısı olmaktan uzaktır. Bir ekonomide gelişmişlik düzeyi ne

olursa olsun yine de belli oranda yoksulların ve/veya yoksulluğun bulunduğu görülmektedir. Toplumlarda yoksulluk tuzağının kaynaklarının neler olduğu sorusu hep sorula gelmiştir. Bu soruya verilen cevap, dünyanın değişik ülkelerinde ve tarihi süreç içinde birbirinden farklı biçimlerde olduğu bilinmektedir. Nitekim yaklaşık olarak aynı tarihlerde, Güney ve Kuzey Amerika kıtasına Avrupa'dan göçler yapılmasına rağmen neden Kuzey Amerika bölgesinde yoksulluk çok yaygın bir sorun olarak görülmez iken Güney Amerika bölgesinde tam tersine oldukça yaygın bir sorun teşkil ettiği dikkate değer bir husustur. Yoksulluk olgusunun ne tür faktörlerle ilişkili olduğu, bir başka ifade ile yoksulluk tuzağının başlıca nedenlerinin neler olduğu, üzerinde durulmaya değer bir konudur. Bu bağlamda, Türkiye'de yoksulluk sorununa yol açan politik ve ekonomik belirleyicilerin neler olduğu tespit edilecek, bunlar arasında genelde göz ardı edilen politik belirleyiciler üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede öncelikle yoksulluğun kaynakları ve nedenleri üzerinde durulacak, daha sonra Türkiye özelinde yoksulluğa sebep teşkil eden hususlar elit burjuvazisi ve terör faaliyetleri bağlamında tartışılacaktır.

Yoksulluğun Kaynakları

Bireyler; bir yandan uygulanan yanlış politikalar, yetersiz eğitim, ekonomik krizler, enflasyon, depremler ve doğal afetler gibi makro nedenler, diğer yandan bedensel ve zihinsel engelli olmak, yetersiz sağlık hizmeti, yetersiz finansman olanağı veya yüksek faiz oranından borçlanma zorunluluğu (Krishna, 2012) gibi nedenlerle yoksullaşabilecekleri gibi bu genel şartların dışında da yoksulluğa maruz kalabilmektedirler. Yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasında genel olarak bazı olgular dikkat çekmesine rağmen kimi toplumlarda diğerlerine kıyasla önemsiz gibi görülen üretimde teknolojik gerilik gibi olgular yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir (Hilson, 2012).

Yoksulluk tuzağının meydana gelmesinde etkili olan diğer bir neden ekonominin büyüme sürecinde meydana gelen çöküntülerdir. Gelir fonksiyonunun sürekli ve azalarak artma özelliğinin dışında; ekonomide meydana gelen kıtlık, kuraklık, deprem, salgın hastalıklar gibi faktörler ekonominin istikrarlı büyüme sürecinin aksamasına neden olabilmektedir. Yoksulluk tuzağının ortaya çıktığı bu tür durumlarda ekonomilerin kısa zaman içinde kendi

olanakları ile üstesinden gelmesi her zaman mümkün olamamaktadır. Çok boyutlu bir sorun olan yoksulluk sorunun ortaya çıkmasında çok sayıda faktör etkili olabilmektedir. Kronik yoksulluk raporuna göre yoksulluk tuzağına neden olan en önemli faktörler şunlardır (CPRC, 2008: 9):

i) Güvensizlik

Kronik yoksulluk problemi ile yüz yüze olanlar, genelde güvenli olmayan ortamlarda/bölgelerde yaşamakta ve görece çeşitli şoklar ve sorunlarla karşılaştıklarında bu sorunun üstesinde gelmek için sınırlı düzeyde sosyal güvenlik olanaklarına sahip durumdadırlar. Yoksullar karşılaştıkları sorunlar karşısında bu sınırlı olan imkânları nedeni ile gelecekte daha iyi yaşama yönelik uzun dönemdeki amaçları için yapacakları yatırımlarla (birtakım emtiaya sahip olma ve çocukları için eğitim yatırımı gibi) kısa dönemdeki harcamalar (biyolojik varlığını sürdürmek) arasında tercih yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum onların gelecek için yapacakları beşeri sermaye yatırımlarının düşmesine, yaşam süresinin kılmasına ve dolayısıyla yoksulluk tuzağına maruz kalmalarına neden olmaktadır.

ii) Sınırlı Düzeyde Vatandaş Olma

Kronik yoksullar, ne yeterince seslerini duyurabilecekleri politik bir temsil olanağına, ne de kendilerini ifade edebilecekleri sivil toplum örgütü benzeri organizasyon olanağına sahip bulunmaktadırlar. Böylece yoksullar, hem içinde yaşadıkları toplum tarafından hem de yönetildikleri devlet (authority) tarafından en temel ihtiyaçları ve haklarının temini konusunda dikkate alınmamaktadırlar. Bu manzara onların yoksulluklarını arızı bir durum olmaktan çıkartıp sürekli bir hal almasına yol açmaktadır.

iii) Mekansal Dezavantaj Durumu

Merkezi yerleşimlerden uzaklık nedeniyle ortaya çıkan mahrumiyet, geleneksel türdeki doğal kaynaklara bağımlı olma, politik dışlanmışlık ve yetersiz ekonomik entegrasyon gibi faktörlerle birleştiğinde ülke içi mekansal yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Dahası bazen ülkenin kendisi tümüyle böyle bir duruma düşmesi de mümkün olabilmektedir. Kentin bir bölümü nispeten daha avantajlı mahaller olsa dahi; kamusal hizmet, imkan ve avantajlarından tam veya kısmi mahrumiyet içinde bulunan diğer bazı yaşam alanlarındaki yüksek düzeydeki şiddet, tümüyle kenti ve

sakinlerini dezavantajlı konuma sürükleyebilmektedir.

iv) Sosyal Dışlanmışlık

Kronik yoksullar, içine buldukları rekabet, patronaj ve güç ilişkileri nedeniyle ya ekonomik ve sosyal olarak sömürülmeye yatkın ilişki tuzağına çekilmekte yahut kendilerini, kamu ve özel mal ve hizmetlere ulaşmayı engelleyen sınırlamalara maruz bırakan uygulamalar ile karşı karşıya bulmaktadırlar. İfade edilen bu engellemeler; sınıf yapısı, kast sistemi, cinsiyet, dini ve etnik kimlik gibi faktörlere bağlı bir takım koşulların yasalarla sınırlandırılması biçiminde ortaya çıkabilmektedir.

Uygulanan bazı politikalar; sosyal koruma ve sosyal hizmetlerde kesinti, mutlak ve görel anlamda yoksulluğun artması ve sosyal dışlanma olgusu gibi önemli sorunlar/sonuçlar doğurmaktadır. Sosyal dışlanma; bazı bireylerin çeşitli gerekçelerle toplumun dışına itildikleri, temel beceriler ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarından mahrumiyet durumunu ifade eder. Bazı kesimler için yoksulluk veya ayrımcılığa maruz kalmak onların fırsata eşitliğinden ve tam katılımdan mahrum bırakılmaları için bir gerekçe oluşturabilmektedir. Sosyal, kişisel, kurumsal faktörler ve piyasa faktörleri sosyal dışlanmaya yol açabilir. Bu durum bireyi sosyal ilişkiden, iş, gelir, temel eğitim ve mesleki eğitim fırsatlarından uzaklaştırmaktadır. Özetle, yoksulluk sosyal dışlanmanın hem sebebi hem de sonucu olma özelliğine sahiptir.

Toplumda finansal olanaklara erişim konusundaki engeller diğer bir yoksulluk riskini oluşturmaktadır. Günümüz modern finans sektörünün herhangi bir bankasından bir yoksulun kredi alması neredeyse imkânsızdır. Çünkü alacağı kredi için göstereceği herhangi bir teminatı olmayan yoksulun bu sektörde kredilendirilme şansı olamayacaktır. Geçmişte özellikle yoksul köylünün en önemli yoksulluk problemlerinden biri olan ürünü yetiştirme veya hasat etme hatta yaşamsal varlığını sürdürme konusunda içine düştüğü darboğazı aşmak için başvurabileceği yegane kredi kanalı ya yakın akrabaları ya da tefecilerdi. Yoksul bir köylünün kredi olanaklarını elde etme imkanı yok denecek kadar azdır. Tefecilerin %35-%40 gibi piyasa ortalamasının çok üzerinde faiz karşılığı verdikleri bu krediler, çoğu zaman yoksul köylünün toprağını kaybetmesine yol açacak düzeyde içinden çıkılmaz durumlara mahkum edebilmekteydi (Köymen, 2008: 111). Kamunun yoksul kesime uygun koşullarda

kredi imkânı sağlamaktaki başarısızlığı, hem küçük ölçekli tarımsal üreticinin hem de kentteki küçük esnafın yoksulluk tuzağına düşmesine neden olabilmekteydi.

Bu noktada kamu kaynaklarına başvurmak bir çıkar yol olarak akla gelse de, kamusal kredilerin tahsisine aracılık eden kurumların özensiz ve rasyonel olmayan kredilendirme uygulamaları başka bir riski ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bir yandan kaynak etkinliğini zedelemekte, diğer yandan toplumda zaten mevcut olan yoksul kesimin durumundaki kötüleşmeyi daha da derinleştirmektedir. Nitekim kamu ve özel bankalarının bölgesel düzeyde verdiği kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırmadan elde edilen bulgu; özel bankaların verdikleri kredilerin ekonomik büyümeye etkisi olumlu iken kamu bankaları için bu etkinin anlamlı olmadığı şeklindedir (Önder ve Özyıldırım, 2010). Bu konuda, yoksulluk tuzağının neden olduğu sorunları gören M. Yunus'un geliştirmiş olduğu mikrofinans sektörü, belli ölçüde bu sorunun çözümüne katkı sağlamıştır. Bu nedenle dünya genelinde bu sektöre olan ilginin hızla büyümesine şahit olmaktadır.

v) Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü kavramı Amerikalı antropolog Oscar Lewis'in Meksika ve Porto Rico'da yürüttüğü kültür araştırmaları sonucunda edinmiş olduğu izlenimlerini sistemleştirirken başvurduğu bir kavramsal çerçevedir. Yoksulluk kültürü kendi çerçevesi içinde ve rasyonel olarak algılanabilen ve belli ailelerde kuşaktan kuşağa aktarılan bir toplumsallaşma sürecinde varlığını sürdüren bir yaşam tarzı olarak algılanmaktadır. Yoksulluk kültürünün temel bileşenlerini şu şekilde tavsif etmek mümkündür: İnsanların sürekli bir biçimde geçim mücadelesi içinde olması, geleceğe dönük statü yükselmelerine yönelik beklentilerin zayıflığı, düşük seviyede ücrete mahkum olma, işsizlik ve aylaklık, bir işe sahip olsa dahi bunda da hızlı bir iş gücü devri, ele para geçtiğinde har vurup harman savurma zihniyeti, ellerindeki eşyaları rehin verme durumu, kalabalık mahallelerde oturma ve sürü yaşantısı, alkol bağımlılığının yüksek seyretmesi, sık sık fiziki şiddete başvurulması ve bedeni cezalar (Türkdoğan, 2002: 35-36).

Yoksulluk kültürü, yoksulluğa maruz kalmış grupların ortak inanç, değer ve kültürlerinin tarihi süreç içinde kurumsallaşmasıdır. Yoksulluk kültürü devamlı bir yoksulluk durumunu ifade etmektedir.

Yoksulluk kültürü, daha çok kentlerde yoksullukla beraber ortaya çıkan dışlanma, umutsuzluk, kapalı yaşam tarzı gibi unsurların bir tabu haline geldiği ve sonraki kuşaklara aktarıldığı bir süreçtir. Lewis yoksulluk kültürüne sahip olan insanların taşraya ait ve yerel merkezli yaşadıklarını, sadece kendi konumlarından ve kendi çevrelerinden haberdar olduklarını belirtmiştir. Bu insanlar hiçbir sınıf bilincine ve bakış açısına da sahip değildirler. Problemlerini, engellenmelerini, dışlanmışlıklarını yenmek için kendilerine has tutum, değer ve davranışlar sergileyerek ve kendilerine özgü bir hayat tarzı ile savunma mekanizmaları geliştirerek yarattıkları alt kültürün bir ürünü biçiminde topluma uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle toplumun geri kalan kesimlerinden ayrılan, aile içi toplumsallaşma mekanizmaları aracılığıyla bu kültürü nesilden nesile aktaran, böylece yoksulluğun kalıcı hale gelmesinde etkili olan bir kültürdür (Bilen ve şan, 2006; Yücel, 2011: 385-388).

vi) Sınırlı İş Bulma Fırsatları

Sınırlı ekonomik büyümenin bulunduğu yerler/bölgeler, ekonomik büyümenin sınırlı bir alanla/sektörle sınırlı olduğu durumlar, iş seçeneklerinin çok sınırlı olduğu konjonktürde işgücünün daha kolay sömürülmesi mümkün olabilmektedir. Bu şartların geçerli olduğu durumlarda işletmeler çalışanlara günlük yaşamlarını sürdürmelerine imkan veren geliri sağlamaktadır. Fakat bu gelirler, ne çalışanlara sınırlı da olsa sermaye biriktirebilme imkanı sağlamakta, ne de gelecek nesilleri için gerekli eğitim birikimi/yatırımı yapma olanağı sunmaktadır. Mevsimlik işçi statüsünde çalışanlar bunu en iyi örneği olarak ifade edilebilir.

vii) Gelirin Eşişsizliği

Kalkınma sürecinin başlangıç aşamalarında bir ekonomide, gelir eşişsizliğinin ekonomik büyüme için önemli ve gerekli olduğu düşünölmekteydi. Bu düşünöcenin öncüleri olan Kaldor ve Kuznets, ekonomik büyüme sağlandıktan sonra zaman içinde gelir dağılımının iyileşeceği ve yoksulluk sorununun da azalacağını savunmuşlardır. Doğrusu, yoksullukla mücadelede ilk akla gelen önerilerden biri ekonomik büyüme olmasına rağmen, ekonomik eşişsizliğin derinleşiği durumlarda bazen ekonomik büyüme yukarıdaki bakış açısının aksine, o toplumda yoksulların sayısını azaltmamakta tam

tersine artmasına neden olabilmektedir. Nitekim son dönemlerde Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin bir kısmında ekonomik büyüme olmasına rağmen yoksulların sayısı azalmadığı aksine artış trendine girdiği görülmektedir (Uzun, 2003: 165).

Yoksulluk tuzağının derinleşmesinde etkili olan nedenlerinden bir diğeri, ekonomik büyümeye rağmen bir toplumda üretilen değerlerin adaletten uzak bir şekilde dağılması ile ilişkili olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile yoksulluğun görece yaygın olduğu toplumlarda gelir dağılımının da kötü olması bu durumu ifade etmektedir. Gelir eşitsizliğinin sadece yoksulluk sorununa neden olmadığı, hatta çeşitli biçimlerde çatışmalara neden olduğu bilinmektedir. Özellikle kentsel alanlarda büyük gelir farkından kaynaklanan sokak suçlarının gözlemlendiği bilinmektedir. Nitekim etnik, sokak, gençlik çatışmaları bu kapsamda ifade edilebilir (Çabuk, 2003: 41-65).

ix) Kurucu Yasal ve Kurumsal Faktörler

Bowlers (2006) yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasında etkili olan diğer bir faktör olarak kurumları göstermektedir. Bowlers'e göre; toplumun seçkinleri birimlerine göre tasarlanmış olan kurumların, tüm bireylere sosyal ve ekonomik fırsatlara eşit erişim imkanı sağlamayan kurumsal düzenlemelerin yoksulluk tuzağına zemin hazırlayacağına işaret etmektedir. Nitekim sömürgecilik döneminde İngiltere'nin yerel seçkinler aracılığı ile köylülerden vergi toplamasına yönelik girişimler ve daha sonra bunların kurumsal hale gelmesi gibi uygulamalar, kurumlar yoluyla yoksulluk tuzağının ortaya çıktığını gösteren örneklerdendir⁴ (Bowles, 2006: 118).

Daha önce ifade edildiği gibi Latin Amerika ülkeleri ile Karaib ülkelerinin, ekonomik gelişmişlik açısından Kuzey Amerika'nın oldukça gerisinde kalmasında etkili olan faktörler nelerdir? Bir başka ifade ile Kuzey Amerika'nın hızlı gelişme göstermesinde etkili olan; faktör donanımı, politik ve ekonomik kurumların etkileşimi ve dizaynı gibi faktörler arasında nasıl bir ilişki bulunmakta olduğunu tespit etmeye yönelik hususlar araştırmaya değer niteliktedir (Engeman-Sokoloff, 2006: 43). D. Acemoglu ve J. A. Robinson'a

⁴ Benzeri bir durum Osmanlıda Ayanlar aracılığı ile tarımsal vergilerin toplanması, özellikle Güney ve Doğu Anadolu bölgesinde tarım arazilerinin mülkiyet yapısının bazı aşiretler veya kabileler tarafından kontrol edilecek bir sürece yol açmış ve bu bölgelerde uzun yıllar devam edecek bir eşitsizliğin ve yoksulluğun ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

göre burada; iklim, coğrafya, kültür gibi faktörlerden daha çok, politik ve ekonomik kurumlar belirleyici olmuştur (Acemoglu et al, 2005). Politik kurumları sevk ve idare eden elit bir kitle, gücü ve kaynakları kendi kontrollerinde tutmak uğruna ülkenin kalıcı olarak yoksulluğa sürüklenmesini ciddi bir sorun olarak görmemişlerdir. Güney ve Kuzey Amerika'nın gelişme farkına ilişkin en dikkat çekici faktörün politik özgürlük olduğu ifade edilmektedir. Politik kapsayıcılık ve politik gücün toplumda dağılımı ulusların başarı veya başarısızlığında anahtar rolü üstlendiğine dikkat çekilmektedir (Vukovic, 2012: 322). Resmi kamu kurumları yöneticilerine göre şekil aldıklarından (shaped) sosyal olarak başarılı olamamaktadırlar. Etkin olmayan kurumlar da düşük ekonomik getiriye ve ekonomik kalkınmaya sebep olmaları nedeni ile yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Capasso and Carillo, 2012).

Bu konuya ilişkin olarak, eğer bir toplumda başlangıçta ekonomik ve politik güç bir kesimin lehine işleyecek şekilde gayri adil dağılıma konu olmuşsa, sonradan gerçekleştirilecek olan tüm yasal ve kurumsal düzenlemeler güçlüden yana olacak şekilde, eşitlikten uzak bir şekilde düzenlenir. Aynı zamanda güçlü olana giderek artan bir düzeyde geniş politik ve ekonomik güç alanı açma işlevi görür (Engeman-Sokoloff, 2006: 51). Bu durum hiç şüphesiz gelecekte o toplumda ekonomideki kaynak tahsisi ile gelirin ve politik gücün dağılımını daha da kötüleştirir. Etkinlikten uzak bir biçimde oluşan kaynak tahsisi hem ekonomik büyüme hem de yoksulluk ile mücadele açısından olumsuz bir zemin oluşturacağı açıktır.

Yukarıda ifade edildiği üzere bir ülkenin başlangıçtaki kurum/ oluşum aşamasında, daha özel bir ifade ile ABD'deki koloniden ulus devlete geçiş sürecinde finansal piyasaların ve bankacılık mekanizmasının herkese eşit mesafede ulaşılabilir olup olmaması, yoksulluk tuzağının meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bir başka ifade ile iktisadi kaynak etkinliğine uygun bir ortamın oluşturulması ile bu kaynakların seçkinlere ve elitlere ayrıcalıklı bir şekilde tahsisi bağlamında karşımıza çıkan ayırım; Kuzeyde herkesin ulaşabileceği şekilde ve rekabetçi bir yapıda dizayn edilmişken, Güney Amerika'da ise daha çok seçkinlerin ulaştığı ve kullanabileceği bir biçimde dizayn edilmesi şeklinde kendisini göstermiştir.

Diğer yandan politik gücün gayrı adil dağılması; toplumun görece dezavantajlı olanlarının ekonomik fırsatlara, kaynaklara, geliştirilen kamusal mallara ulaşımını, yapılandırılan ekonomik, sosyal, kurumsal süreçlerin belirlenmesine yönelik katkılarını ve faydalanma olanaklarını engelleyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır.

Toplumda yoksullar, kadınlar, kırsal kesimde yaşayanlar, yerli toplumlar gibi dezavantajlı konumdaki kesimler zayıf politik seslerinden dolayı, daha sınırlı politik haklara sahiptirler. Gelir dağılımındaki eşitsizlik sadece düşük gelir grupları arasında yer alan hanelerin sorunu değildir. Gelir eşitsizliği aynı zamanda toplumda birçok sorunun ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Nitekim aşırı düzeydeki eşitsizlik, politik meşruiyetin zayıflamasına ve kurumların aşınmasına neden olmaktadır.

Beşeri yeteneklerin kısıtlı olması da gelir dağılımındaki eşitsizliğe ve politik güç kullanımında eşitsizliğe neden olmaktadır. Bolivya ve Ekvator gibi ülkelerde toplumsal kesimler arasında yer alan politik hak kullanımındaki eşitsizlik, buna bağlı gelir eşitsizliğini açıklayan ipuçlarına sahip olduğu ifade edilmektedir (UNDP, 2005: 54).

Bu çerçevede eğitim fırsatlarının eşit dağılmaması veya gelir ve servet düzeyinin düşük olmasından dolayı yeterli düzeyde eğitim olanaklarına kavuşamayan kişi veya hanelerin yoksulluk tuzağına düşme riski yüksektir. Bu durum, sadece eğitim fırsatlarına kavuşamayan jenerasyon için değil, aynı zamanda gelecek nesillerinde bu tuzağı düşmesine neden olduğu görülmektedir (Capasso and Carillo, 2012). Nitekim eğitim düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının görece düşük eğitim düzeylerinde okuldan ayrıldıkları görülmektedir.

Kamu hizmetleri çerçevesinde sunulması gereken eğitim hizmetlerinin toplumdaki bütün kesimlere eşit şekilde sunulmaması hem genel olarak ekonomiyi hem de mahrum bırakılan kesimi önemli ölçüde dezavantajlı konuma düşürücü bir sonuç üretmektedir (Engeman-Sokoloff, 2006: 55). Nitekim Amerika kıtasında Kuzey Amerika'nın Güneyden farkını önemli ölçüde açıklayan farklılıklardan bir diğeri, eğitim olanaklarının bütün topluma, modern devletlerin kuruluşlarının çok erken dönemlerinde yaygın bir şekilde sağlanmış olmasında kendini hissettirmektedir. 1869-1925 verilerini bu kıtadaki ülkeler için karşılaştırdığımızda ABD ve Kanada'da temel eğitimdeki okullaşma oranının sırasıyla %90 ve %80'lerin üzerinde iken

diğerlerinde ise aynı oranın %50'ler düzeyinde seyretmesi gerçeği, bu hususun önemini ortaya koymaktadır (Engeman-Sokoloff, 2006: 56-57).

Kuzey Amerika (ABD ve Kanada) ile Güney Amerika ülkeleri arasında tarihsel açıdan önemli bir diğer fark toprakların kullanımı ile ilgilidir. Kuzey kısmında 1910'lu yılların başında neredeyse toprakların %85'i özel mülkiyetin kontrolünde olmasına karşılık, Güney kısmında örneğin Arjantin'de bu oran %20'ler düzeyinde bulunmaktaydı. Arazinin önemli bir kısmı ise devlet veya seçkinlerin kontrolünde bulunmaktaydı (Engeman-Sokoloff, 2006: 68).

Yenidünyadaki tarihsel kanıtlar özetle şuna işaret etmektedir: Rekabetin, bireysel katılım ve fırsatların geniş tutulduğu ekonomilerde daha hızlı bir ekonomik gelişme ortaya çıkarken, bunun tersine kaynakların belli kesimlerce ve elitlerin kontrolü altında tutulduğu, kurumsal ve yasal düzenlemelerin eşitlikten uzak bir biçimde dizayn edildiği, gücün merkeze hasredildiği bölgelerdeki ekonomik gelişme nispeten yavaş olmakta, gelir düşmekte ve yoksulluk artmaktadır (Engeman-Sokoloff, 2006: 73).

Devletlerin oluşum sürecinde toplumun birlikte yaşama gerekliliği, bir takım çatışma ve uzlaşma alanlarının doğmasına yol açması kaçınılmazdır. Çatışma alanlarından biri de ekonomik çıkar farklılıkları temeline dayanır. Ekonomik çıkar farklılaşması toplumsal hayatta farklılaşmalara yol açar. Böyle bir durumda çatışma ve iktidar uğraşısı halindeki toplulukların ortaya çıkması süreci yaşanacaktır (Demir, Sesli ve Dursun, 2008: 105-106). Çatışma ve iktidar uğraşısının ekonomik boyutu, devletin veya piyasadaki aktörlerin kaynak tahsisine dair karar mekanizmasına hangi ölçüde nüfuz edeceğinin kararlaştırılması noktasında kendini göstermektedir.

Diğer yandan Az Gelişmiş Ülkelerdeki kalkınma çabaları, ekonomik kalkınmada devlet ve piyasanın nispi yer ve önemi hakkındaki ihtilafli tartışmalarla birlikte süregelmektedir. Neo-klasik kalkınma teorisinin yeniden ortaya çıkışının temelinde “kamusal tercih” ve “rant kollama” literatürünün önemli bir yeri olmuştur. Bunlardan kamusal tercih görüşü, ithal ikameci sanayileşme politikalarının uygulandığı çok sayıdaki ülke deneyimlerinden hareketle; aşırı korumacılığın, beraberinde çok ciddi ekonomik sorunlar getirdiğini savunmuştur. Buna ek olarak, firmaların bu strateji altında ithalat

lisansı ve uygun şartlarda kredi şeklindeki rantlar için lobicilik faaliyetlerine giriştiklerine vurgu yapmıştır. Bu görüşe göre, böyle tipik bir ithal ikame ortamında lobicilik yolunda sarf edilen büyük meblağlardaki parasal tutarlar kıt kaynakları üretken yatırımlara tahsisten yoksun bırakmıştır.

Neoklasik kamusal tercih perspektifinin ikinci önemli bir çıkışı, devlet kavramsallaştırılması ile ilgilidir. Kamusal tercih teorisyenleri; devleti, kendi şahsi zenginlik ve gücünü maksimize etme hedefini güden bürokrat ve siyasetçilerden oluşan, iyi örgütlenmiş bir grup olarak görmüşlerdir. Bu durumda böylesine bencil ve kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan siyasal elitin ve devlet yetkililerinin, sosyal refah veya halkın lehine olabilecek politikaları geliştirip uygulayabileceklerini beklemek aşırı iyimser bir varsayım olacaktır. Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre ithal ikamesi modelleri zaman içinde dejenere olup, bir süre sonra derin krizlere zemin hazırlamaları ve yoksulluğa yol açmaları kaçınılmaz olacaktır (Şen, 2005: 329).

Türkiye’de Yoksulluk Tuzağının Belirleyicileri

Türkiye’de yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasında etkili olan birçok faktör dikkat çekmektedir. Bunların başında eğitim sorunu ilk akla gelen faktörlerdendir. Türkiye’de eğitim hizmetlerinin gelişimi konusunda Cumhuriyet ciddi bir çaba göstermiş olmasına rağmen tarihi gelişimi batıdaki ekonomiler ile kıyaslandığında yavaş bir seyirde olmuştur. Her eğitim kademesinde ve eğitimin ülke genelindeki yaygınlığını sağlama konusunda gereken başarının sağlandığı söylenemez. İfade edilen bu sorunlardan dolayı yoksulluk bir nesilden diğer nesile aktarılan bir sorun haline gelmiştir.

Bir diğer sorun, tarım sektöründe tarım arazilerinin oldukça eşitsiz dağılımıdır. Nüfusun %70’ten fazlasının kırsalda yaşadığı 1913 yılında yapılmış tarım sayımlarına göre, kırsal kesimde yaşayan hanelerin %5’i toplam tarım arazilerinin %65 sahipken geri kalan ailelerin %87’si tarım arazilerinin %35’ine sahip olduğu görülmektedir. Hanelerin %8 ise toprak sahibi değildir (DİE, 1973: 29). Bu durum bölgeler açısından incelendiğin manzara daha da kötüleştiği bölgeler dikkat çekmektedir. Bunların başında Güneydoğu Anadolu bölgesi gelmektedir. Bu manzaranın düzeltilmesine yönelik olarak, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren defalarca toprak gündeme geliş ise de arzulanan gelişme özellikle toprak ağalarının meclisteki etkinliği sonucu engellenmiştir. Bu sorunda Türkiye’de yoksulluk tuzağını doğuran olgulardan biridir.

Birdiğer durum Cumhuriyetin kendisermayedar sınıfını oluştururken özellikle İttihat ve Terakki geleneğinden gelenleri (seküler geleneğe sahip kesimleri) önceleyecek bir ayrıcalıkla desteklemesi sermayenin eşitsiz dağılımında etkili olmuştur. Devlet seçkinlerinin toplumun çeşitli kesimlerine (Dindarlar, Kürtler, Aleviler, Gayrimüslimler gibi) yönelik önyargıları, bu konuda toplumun bütün katmalarının eşit bir fırsat elde etmesine engel olmuştur. Bu durum yoksulluk sorunun ortaya çıkmasında etkili olan bir diğerk faktördür.

Ayrıca uygulanan ekonomi politikaları yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle yüksek enflasyon, dolaylı vergilerin tercih edilmesi, sendikal hakların sınırlandırılması, tarım desteklerindeki politika değişiklikleri, reel ücretlerin düşürülmesine yönelik uygulamalar ve benzeri politikalar yoksulluğun artmasında etkili olmuştur. Bu aşamada makalenin konusu olan özellikle politik faktörlerin üzerinde ayrıca aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

i) Elit Burjuvazi ve Yoksulluk

Kalkınmanın lokomotifini teşkil edecek sermayedar sınıfının oluşumu tarihsel açıdan incelendiğinde, bazı ülkelerin bu sınıfı çeşitli nedenlere dayandırılabilcek şekilde devlet eliyle oluşturmuş olduğu görülecektir. Türkiye'nin Cumhuriyeti devleti de kuruluş aşamasından itibaren kendi sermayedar sınıfını devlet eliyle oluşturma gayreti içinde bulunmuş ülkelerden biridir (Buğra-Keyder, 2005: 25).

Türkiye'nin kuruluş aşamasında, sosyal yapıdan siyasi yapıya kadar birçok kurum ve kuruluş, aynı zamanda zihinsel yapı, batılılaşma ve ulus-devlet anlayışı içerisinde Cumhuriyetin kurucu kadrolarınca yeniden şekillendirilmiştir. Cumhuriyet döneminin resmi ideolojisi, etnik bir özgünlük projesi olmaktan çok modernliği yakalamak iddiasını taşıyan topyekûn bir kültürel dönüşüm hareketi olarak teşekkül etmiştir (Bölükbaşı ve Yücel, 2011: 10-12).

Türkiye'nin kurucu eliti politik ve ekonomik sistemi ikili bir yapı üzerinde kurgulamıştır. Şerif Mardin (Mardin, 2006) bu dual yapıyı tanımlarken merkezi, modern veya modernite, çevreyi ise geleneksel olmak üzere "merkez-çevre" kavramsalı ile tanımlamıştır. Merkezde olanın önceliği ile çevrede olanın öncelikleri arasında kesin bir karşıtlık durumun olduğu ve merkezin çevreyi dönüştürmek,

kontrol etmek gibi bir önceliğinin olması dikkat çekicidir. Merkez, yani kurucu elit tarafından geliştirilen, Kemalist milliyetçilik politik ve ekonomik kaynak tahsisinde en önemli rol sahibi olan unsur olmuştur⁵.

Buna paralel olarak Türkiye'nin kurucu eliti, Kemalist milliyetçiliği esas alan yeni bir insan modeli yaratma amacını da içeren yeni bir ulus inşası da hedeflemişti. Bu yeni insan modeli batılı, cumhuriyetçi, laik, milliyetçi nitelikte olacaktı. Dindar Sünni istenmiyor, ama alevi veya dönme de istenmiyordu. Aşırı milliyetçilik reddediliyor, ama Kürt, Çerkez ve Arap gibi unsurlar de ulus inşası için kabul edilmiyor hatta suçlanan bir üslup ile anılıyordu. Bunların dışında kalan halk kitleleri ve tek parti yanlısı olmayanlar da bu sayılanlarla birlikte ötekileştirilmiş olmaktadır. Tek Partiler toplumun tamamına hükmetme ve kabul edilebilir bütün fikirleri temsil etme iddiasındadırlar. Kabul edilemez fikirleri ise resmi ideoloji sınırları dışında tutup yasaklama veya en azından desteklememe eğiliminde idiler (Sakal, 2009: 134). İfade edilen bu olgular, yukarıda ifade edilen kurucu mekanizmanın toplumda bir kesimi öncelikli kılacak tutumu, ekonomide yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasına uygundur. Cumhuriyetin başından itibaren toplumsal kesimlerinin hepsinin ekonomik fırsatlara kavuşmada aynı olanağa sahip olduğunu söylemek pek kolay değildir.

Türkiye'nin Cumhuriyeti devleti, 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte, Kurtuluş savaşı sonrası elde ettiği siyasi bağımsızlığını, ekonomik anlamda da gerçekleştirme arayışlarına girmiştir. Lozan anlaşması ile gümrük politikalarına konulan engeller, söz konusu dönemde kurulan Milli İktisat Okulunun korumacı ve sanayileşmeci görüşlerini pratiğe geçirme şansını başlangıçta zorlaştırmıştır. Kalkınma ve modernleşme hedefine ulaşmanın reçetesi olarak kabul gören Milli İktisat Okulunun "Devlet eli ile yerli ve milli bir burjuvazi yetiştirilmesi" görüşü, 1923 sonrası iktisat politikalarının temel yönelimi olmuştur. Bunun bir uzantısı olarak, 1923 sonrası dönemde siyasi kadrolar ile sermayedarların bir araya gelmesine 1924 yılında kurulan İş Bankası öncülük etmiştir (Orhan, 2009: 123).

⁵ İfade edilen bu elitin en önemli değerleri özetle; laik, Sünni ve Türk olmaktır. Bunları taşımamak çevrede bulunmaya neden olmuştur. Dindar Müslümanlar, laiklik nedeni ile Aleviler ve gayrimüslimler, Sünnilik nedeni ile Kürtler ve farklı etnik kökenden gelenler Türk olma ilkesi nedeni ile çevrede olmayı veya kalmaya neden olmaktadır. (Aktoprak, 2010:).

Ancak bu bürokratik elit eliyle oluşturulan sermayedar sınıf, Türkiye’de başından itibaren piyasa ekonomisinin çarpık bir biçimde gelişmesi sonucuna yol açmıştır. Nitekim zengin olmanın en hızlı ve kestirme yolu devletten ihale almak olduğu biçimindeki kanaat, uzun bir dönem boyunca Türkiye burjuvazisinde yaygın ve etkili bir bakış açısı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu bakış açısı 1980’li yıllardaki liberal ekonomik politika tercihi ile önemli ölçüde değişmiş olmasına rağmen bu anlayışın bütünüyle değiştiğini söylemek pek mümkün değildir. Dolayısıyla piyasa mekanizmasının dışında ortaya çıkan mafya ve benzeri illegal yapılar piyasanın zenginlik oluşturma yeteneğini zayıflatmakta ve dolayısıyla yoksulluğa giden yolun önünün açılmasına zemin hazırlamaktadır (Buğra, 1995).

Birçok ülkede az gelişmişliğinin en önemli nedenlerinden biri, yanlış yönetim ve yolsuzluk uygulamalarıdır. Bu uygulamalar aynı zamanda yoksulluk tuzaklarından birini de oluşturduğu ifade edilmektedir. Yaygın rüşvet uygulaması, yatırımları azaltan ve kaynak tahsislerinin bozan önemli bir sorundur (Capasso and Carillo, 2012).

Türkiye örneği açısından burada vurgulanmak istenen husus; yasal, politik ve ekonomik alandaki düzenlemelerin demokratik katılım süreçlerinden ziyade seçkin bir bakışla dizayn edilmiş olmasıdır. Kendi bakış açısının dışında sakıncalı gördüğü bütün unsurları bir şekilde kontrol edilmesi gereken veya dönüştürülmesi gereken sakıncalı unsurlar olarak tanımlamasıdır. Türkiye’nin geç tarihlerde çok partili politik hayata geçmiş olması (1948) bu yapıyı daha da muhkem hale getirmiştir. Dolayısıyla bu yeni düzenlemelerin başlangıçtaki dizaynı oldukça dar bir toplum kesimine geniş bir politik güç ve ekonomik fırsat olanakları sunarken, sakıncalı görülen kesim için ise dışlayıcı bir mekanizma olarak işlemiştir. Gerek başlangıcından itibaren oluşturulan yasal ve kurumsal yapı gerekse zaman zaman politik ve ekonomik yaşama yapılan doğrudan veya dolaylı askeri müdahaleler, Türkiye ekonomisinin bir yandan ekonomik büyüme sürecinin, diğer yandan ise yoksulluk ile mücadelesinin derin yaralar almasında rol oynamıştır. Katılımcı ve etkin kaynak tahsisin önündeki bütün kurumsal ve yasal düzenlemeler Türkiye’nin neden görece yavaş büyüdüğünü bir ölçüde açıklamaktadır.

Aynı şekilde, makroekonomik planda Türkiye'nin kendi kulvarındaki ekonomilerin neden gerisinde kaldığı sorusu sıklıkla gündeme gelmektedir. Türkiye'de gerek siyasi gerekse temel ekonomik politikaların belirlenmesinde Cumhuriyet eliti, ülkenin kuruluşundan itibaren etkili konumunu sürdürmüştür. Cumhuriyet eliti, tasarladığı yeni cumhuriyetin temel niteliklerini belirledikten sonra, sürecin bu paralelde biçimlenmesini sağlamak için hem yasal, hem politik, hem de ekonomik alandaki düzenlemeleri hiçbir dirence taviz göstermeksizin yapılandırmıştır.

Söz konusu yapılanmanın yumuşama sürecine dönüşüm tarihi, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik darboğaza girdiği 1980 yılından sonraki dönem olmuştur. Zamanla 1980 sonrası liberal ekonomi politikaları ekseninde belli ölçüde bu geleneğin etkinliğinin sınırlanmış ve Türkiye dar bir elit kadronun kontrol ettiği, yönlendirdiği ülke olmaktan çıkarak dış dünyaya ile entegre ve ekonomik açıdan rekabetçi bir yapıya evrildiği oluşum sürecine girmiştir.

Daha önce tamamen devletin kontrolünde olan finans ve sermaye piyasası yeni düzenlemelerle daha rekabetçi nitelik kazanmıştır. Yeni düzenlemelerden cesaret alan küçük ve orta boy işletmeler serbest piyasa mekanizması içinde kendilerine yer bulmuş, ayrıca bu dönem, yükselen yeni bir sermayedar sınıfının doğmasına zemin hazırlamıştır. Yeni bir sermayedar sınıfının oluşturulup oluşturulmadığı konusundaki tartışmalar halen güncelliğini korumaktadır. Ancak vurgulanmaya değer asıl husus şudur: Bu süreçte politik ve ekonomik karar alma süreçlerinde görece daha geniş bir toplum kesimlerinin çıkarları dikkate alındıkça cumhuriyet elitinin nüfusunun daralmaktadır.

ii) Terör Faaliyetleri ve Yoksulluk

Şiddet ve terör faaliyetleri çeşitli nedenlere bağlı olarak sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde bulunmaktadır. Bu kapsamdaki eylemler, klasik, amatör ve dinsel temelli terörizm olmak üzere 3 ana başlık çerçevesinde tasnif edilebilir (Yeşiltaş, Öztürk, Türkmen, 2008: 117).

Klasik terörizm; kendi var oluş amaçlarını çok iyi algılamış özel organizasyonlar olarak tanımlanmaktadır. Bu grup üyeleri genellikle iyi eğitilmiş, profesyonel, gizli olarak faaliyet gösteren ve tamamen kendini bu işe adanmış birimlerden oluşmaktadır. Amatör terörizm ise,

klasik terörizmin aksine bu işi bir kez yapmış ama organize olmamış gruplardan oluşmaktadır. Dinsel amaçlı terörizm, kendi kutsal algıladıkları şeyleri zorla kabul ettirmek amacıyla oluşturulmuş gruplar olarak nitelendirilebilir. Bu örgütler belirtilen nedenlere bağlı olarak, yerel veya ulusal çapta şiddet eylemleri gerçekleştirerek topluma korku salmayı amaçlamaktadırlar.

Yoksulluk içinde barındırdığı çaresizliklerin bir sonucu olarak pek çok farklı şiddet türünün ortaya çıkışına yatkın bir zemini bünyesinde barındırır. Diğer yandan şiddet, toplumun kaynaklarını emerek kitleleri yoksulluğa sürükleyen bir kısır döngü yaratır. Ancak yoksulluğu yalnızca şiddete veya şiddeti yalnızca yoksulluğa bağlamak mümkün değildir. Hem yoksulluğun ve hem de şiddetin doğal, toplumsal, ekonomik birçok nedeni bulunmaktadır. Yine de yoksulluğa yol açan nedenler incelendiğinde en önemli nedenlerden birinin şiddet olduğu, şiddete yol açan etkenler incelendiğinde en önemli dayanaklarından birinin yoksulluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Mozambik 1975 yılında bağımsızlığını elde ettikten hemen sonra başlayan bir iç çatışma 1992 yılına kadar devam etti. Bu süreçte toplumda kişi başına gelir 1992 öncesinden daha düşük düzeyde kalmış ve toplumda bir tür kronik yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Giesbert and Schindler, 2012). Bu iki olgu belli şartlar altında birbirini beslemekte ve ortaya yoksulluk şiddet döngüsü çıkmaktadır (Kesici, 2007: 153). Türkiye’de etnik temele dayalı olarak yapılanmış olmasına rağmen PKK terör örgütünün şiddet eylemleri kısmen bu bölgedeki yoksulluk gerçeğinden de beslenmektedir.

Türkiye’de yoksulluk sorunun en yaygın bir şekilde görüldüğü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi, etnik açıdan Kürt nüfusun yoğun olduğu bir bölgedir. Bu sorunun meydana gelmesinin nedenleri konusunda birçok faktör ifade edilmesine karşın kurucu iradenin bu bölgede yaşayan insanlara karşı olan tutumlardaki eleştiriyi kimileri Cumhuriyetin başlangıcına kadar geriye götürmektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün ilk Mecliste ‘Kürtlerin ve Türklerin ortak meclisi’ olduğunu çok sık dile getiriyor olması ve İnönü’nün Lozan’da bunu müttefik devletlere ifade ediyor olmasından sonraki genel uygulamalar, Kürt etnisitesini inkâr politikası olarak algılanmıştır. Bu durum, Kürtlerin bir hayal kırıklığına uğramaları ve bir nevi aldatılmışlık düşüncesi ile daha sonraki dönemlerde Kürt sorunu olarak algılanmasına yol açmıştır. Dahası uygulanan

ekonomik ve siyasi politikalar sorunun daha da büyümesine yol açarak bölge insanında ezilmişlik ve aldatılmışlık psikolojisine yol açmıştır (Zengin ve Demir, 2011: 2).

Bu yaklaşımlar zamanla intikam alma, terör yoluyla şiddet kullanılmasına kadar vardırılmıştır. Zamanla terör örgütü radikalleştikçe ve daha çok şiddete başvurdukça bunu önlemek ve devlet otoritesini sağlamak için alınan kararlar güvenlik tedbirleri biçiminde olmuştur. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde iktisadi kalkınma hedeflerinin sekteye uğramasına zemin hazırlamıştır⁶.

Örgütün Türkiye'de yoksulluğun daha yoğun bir şekilde görüldüğü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde etkili olması yanı sıra bu örgütün neden olduğu istikrarsızlık, bölgenin ekonomik gelişmesini derinden yaraladığı da açık bir gerçektir. Gerek bu örgülle mücadele etmek için kullanılan kaynaklar, gerekse örgütün neden olduğu güvensizlik atmosferi hem bölge için hem de Türkiye ekonomisinin kaynaklarının tahsisi açısından ciddi bir sorun oluşturduğu ifade edilmelidir.

Bu örgütün Kürt etnisitesinin hakları için mücadele ediyormuş gibi bir konumdan hareketle, gerek belli bir bölgenin yoksullaşmasına gerek ise bu etnisiteden olan bireylerin genel olarak sosyal dışlanma sorunu ile yüz yüze kalmasına yol açtığı görülmektedir. Kürt etnisitesinin hakları adına mücadele ettiğini iddia eden böyle bir örgütün; o bölgenin yoksullaşmasına, hatta bu etnisiteden olan bireylerin sosyal dışlanma sorunu ile yüz yüze kalmasına yol açtığı da aşıkardır. Dolayısıyla bu terör örgütünün Türkiye'deki hem bölgesel hem de neden olduğu ekonomik kayıplar nedeni ile sorumluluğu dikkate değerdir.

Öte yandan bölgedeki bireylerin terör nedeni ile kentlere göç etmeye zorlanmaları, köylülerin can güvenliği nedeniyle kendi iradeleri ile göçe zorlanmaları, diğer bir yoksulluk tuzağı olan gecekondu yoksulluğu sorununa da zemin hazırlamıştır (Buğra ve Çağlar, 2008: 25).

Türkiye'de hızlı göç, çarpık kentleşme ve gecekondulaşma şehirlerde yeni bir sosyal sorunun daha ortaya çıkmasına neden olmuştur.

⁶ Kürt sorunu ile ilgili hazırlanan Şark raporları ve yapılan uygulamalar ve ayrıca 1990'dan sonra çözüm için teklif edilen projeler için bakınız: (Zengin ve Demir, 2011).

Köylü değerleri ve yaşam biçimini koruduğu için “kentli” tarafından toplumun modernleşmesi önünde bir engel olarak görülen gecekondulu halkı, zamanla “varoşlu” adı altında “Sakıncalı Öteki” olarak tanımlanmış ve “kentliler” tarafından giderek dışlanmaya maruz bırakılmıştır. Kent çeperindeki arazi üzerinde yaşanan çekişme ve rekabet, artan işsizlik, siyasallaşan etnik ve mezhepsel kimlikler, devletin yanlı tutumu, devlet kurum ve hizmetlerinin belli mahallelerde mevcut olmaması, “çeper mahalleleri” kendi içlerinde birbirine düşürmektedir. Bu kimlik çoğunlukla, var olan, reddedilemeyecek, inkar edilemeyecek bir durumun pasif bir kabullenilişi olarak ortaya çıkmakta ve genelde istenmeyen, toplumsal ve fiziksel dezavantaj ifade eden bir durumun kabullenilişi anlamına gelmektedir. Nitekim uzun yıllar kapitalistleşme süreci dışında bırakılan gecekondulu arazisi (kentlerin çeperlerindeki araziler) artık günümüzde sistemin içine çekilmek istenmektedir (Erman, 2004).

Yoksulluğu besleyen bir diğer tuzak, şehir yaşamında kendini gösteren mafya türü örgütlenmeler ve çeteleşmelerdir. Bu tür yapılanmalar, piyasa mekanizmasının dışına çıkarak ekonomide kendine bir alan açmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde bir çok nedenden dolayı göz yumulan ve varlığı desteklenen bu tür örgütler, ekonomide gerek kamu kaynaklarının elde edilmesinde gerekse illegal yöntemlerle özel kesimden kendilerine kaynak transfer etmede etkili olmuşlardır. Bu ve benzeri uygulamalar piyasa mekanizmasının etkin işlemesini aksatmak sureti ile yoksulluğun ortaya çıkmasında etkili olduğu görülmektedir.

Terör nedeniyle bölgelere yeterli yatırım yapılamaması nedeniyle meydana gelen işsizlik, zamanla kısır döngü şeklinde terörü besleyen en önemli kaynaklardan biri haline gelmektedir. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle gelir dağılımında oluşan dengesizlikler, geçim sıkıntısı yaşayan, işsiz ve alım gücü düşük bir kitleyi doğurur. Terör örgütleri bu noktada devreye girerek gayri memnun kitleleri kendi yöntemleri ile işleyerek örgütlerine eleman olarak kazandırmaktadırlar. Böylece bu tür küskün ve kaybedecek bir şeyi olmayan insanlar terör faaliyetlerinde birer figüran olarak kullanılabilirler (Öztürk ve Çelik, 2009: 95).

İnsanlık onuru ile bağdaşmayan yoksulluk ve şiddet olgularına karşı, temel insan hak ve özgürlüklerinin gerçekteştirilmeye çalışıldığı sosyal içerikli önlemler, sosyal politika uygulamaları ve ekonomik

tedbirler ile mücadele edilebilir. Bu iki olgudan herhangi birini azaltmaya dönük olarak uygulanacak olan politika ve uygulamalar, diğerinin azaltılması amacına da hizmet edecektir. Böylece şiddeti veya yoksulluğu azaltmaya dönük her türlü politika ve uygulama, son tahlilde yoksulluk şiddet döngüsünün kırılması amacına da hizmet edecektir (Kesici, 2007: 154).

Sonuç

Yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasında etkili olan başlıca faktörlerin bireylerin güvensiz bir ortamda yaşaması, sınırlı düzeyde vatandaşlık haklarından yararlanmaları, mekansal dezavantajlar içinde bulunmaları, sosyal dışlanmaya maruz bırakılmaları, sınırlı düzeyde iş bulma olanaklarına sahip olmaları, gelir eşitsizliği, illegal yer altı örgütlerin toplumda etkili olmaları ve yönetime seçkin bir zümrenin hakim olması gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. İfade edilen bu faktörlerden önemli bir kısmının Türkiye'deki yoksulluk tuzağının ortaya çıkmasında da etkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmada özellikle üzerinde durduğumuz siyasal yönetimi elinde bulunduran elitin, Türkiye'de etkin bir piyasa mekanizmasını oluşturmaktan ziyade belli bir kesimin çıkarını maksimize eden uygulamaları tercih ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'de 1980 sonrası dönemde gerek büyük şehirlerde etkili olan mafya türü örgütlenmeler, gerekse Doğu ve Güney doğu Anadolu bölgesinde etkili olan terör örgütünün faaliyetleri ekonomide kaynakların etkili bir şekilde tahsis edilmesini engelleyerek yoksulluğun derinleşmesinde rol oynamıştır. Yoksulluk konusunda yapılan araştırmalarda sunulan öneriler, genelde kısa vadeyi içeren ekonomik ve sosyal politika önerilerinden oluştuğu dikkati çekmektedir. Oysa bu araştırmanın vurguladığı husus, kısa vadeli çözüm politik öneri ve uygulamaların uzun vadede yeniden yoksullaşmayı beraberinde getirdiği bu yüzden önlemlerin uzun vadeli yoksulluğu azaltıcı tedbirlerden oluşması gerektiğini otaya koymuştur.

Kaynakça

ACEMOGLU, D., Johnson, S. and Robinson, J. (2005) ‘Institutions as a Fundamental Cause of Long-run Growth’, in P. Aghion and S. Durlauf (eds.), *Handbook of Economic Growth*, Amsterdam, North Holland, p. 384–473.

AÇIKGÖZ, B., Recep Kök, Serdar İspir (2008) “Küreselleşme Kurgusuna Yönelik Hipotez Testleri: Yoksulluk Olgusu Üzerine Seçilmiş Ülkeler Deneyimi (1997-2003)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y.2008, Cilt 13, Sayı 1 ss. 351-376.

AKTOPRAK, E. (2010) *Bir “Kurucu Öteki” Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler*, Ankara Üniversitesi SBF İnsan Hakları Merkezi, Sayı XVI.

ALTAY, A. (2005) “Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme”, *Sosyoekonomi*, Temmuz-Aralık 2005-2.

BAKIRTAŞ, T.(2010) “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu’nun Yapısal Ekonomik Analizi (1908–2008)”, *Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908–2008*, Ed. Nevin Coşar, Melike Bildirici, Ekin Yayınevi, Bursa.

BİLEN, M. ve Şan, M. K. (2006) “ Yoksulluk Kültürü ve Türkiye’de Yoksulluk Sorunu”, *Sivil Toplum*, Cilt 4, Sayı 13, ss.167-178.

BOWLES, S. (2006) “Intitutional Poverty Praps”, *Poverty Traps*. Edited by: Samuel Bowles, Steven N. Durlauf and Karla Hoff, *Russell Sage Foundation*, New York, 2006.

BÖLÜKBAŞI Yusuf Z., Gökberk Yücel (2011) “Cumhuriyetin Ötekisi Olarak Geleneksel Milliyetçilik Ve Türk Ocaklarının Kapatılması”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 26 Eylül – Ekim 2011, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası, Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan, Erişim: <http://www.akademikbakis.org>,18.03.2013

BUĞRA, A. ve Çağlar Keyder (2008) “Poverty and Social Policy in Contemporary Turkey”, *Boğaziçi Universtiy Social Policy Forum*, 2005, p. 25.

- BUĞRA, A. (1995) *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CPRC, *The Chronik Poverty Report 2008-09*, Escaping Poverty Trap.
- CAPASSO, S. and Carillo, M. R. (2012) “Introduction to the Special Issue on Poverty Traps”, *The Manchester School*, Vol. 80, No:4, p. 344-380.
- ÇABUK, N. (2003) “Güney Doğu Anadolu’da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43, 2 (2003), p. 41-65.
- DEMİR, Ş., Mutlu Sesli ve Emine Dursun (2008) “Türk Siyasi Elitlerinin Sosyal Profillerinin İncelenmesi (1950-1960)”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1, s. 105-122.
- DİE (1973) *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ENGERMAN, Stanley L. and Kenneth L. Sokoloff (2006) “The Persistence of Poverty In the America”, *Poverty Trops*, Edited by: Samuel Bowles, Steven N. Durlauf and Karla Hoff. Russell Soge Fondation, New York.
- ERMAN, T. (2004) ‘Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları’ *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue No. 1, URL: <http://www.ejts.org/document85.html>.
- GIESBERT, L. and Schindler, Kati (2012), “Assets, Shocks, and Poverty Traps in Rural Mozambique”, *World Development*, Vol. 40, No. 8, p. 1594-1609.
- GÜRSES, D. (2007) “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, Haziran 2007, ss. 60-74.
- HILSON, G.(2012) “Poverty Traps in Small-Scale Mining Communities: The Case of Sub-Saharan Africa”, *Canadian Journal of Development Studies*, Vol. 33, No. 2, p. 180-197.
- KARAYILMAZLAR, E. ve Mehmet Cahit Güran (2005) “Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(2), ss.141-169.

KESİCİ, M. R. (2007) “Yoksulluk Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi”, *Çalışma ve Toplum*, 2007/2, ss. 121-158.

KRISHAN, A. (2012) “Characteristics and Patterns of Intergenerational Poverty Traps and Escapes in Rural North India”, *Development Policy Review*, 30 (5), p. 617- 640.

KÖYMEN, O. (2008) *Kapitalizm ve Köylülük*, Yordam Kitap.

MARDİN, Ş. (2006) “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri,” *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, Bütün Eserleri 6, İletişim, İstanbul, ss. 35–118.

ORHAN, A. (2009) “Tek Partili Dönemin Ekonomi-Politigi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17) 1, ss.120-147.

ÖNDER, Z. ve Süheya, Özyıldırım (2010) “Banka Kredilerinin Bölgesel Büyüme Etkileri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 37 (Aralık), ss. 267-292.

ÖZGÜR, S. ve Kemal Çelik (2009) “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1-2, ss. 89-111.

SAKAL, F. (2009) “Tek Parti’nin Vatandaşları Ve Ötekileştirdikleri”, *History Studies*, Volume 1/1.

ŞEN, A. (2005) “İktisadi Kalkınmada Devlet-Piyasa Nispi Rollerine İlişkin Tartışmalara ‘Washington-Sonrası Konsensüs’ Son Noktayı Koydu Mu?”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), ss. 325-342

UZUN, Ayşe M. (2003) “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, *C. Ü. İİBF Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2.

VUKOVIĆ, V. (2012), “Daron Acemoğlu and James A. Robinson: Why Nations Fail: The Origins of Pover, Prosperity, and Poverty”, *Financial Theory and Practice*, 36 (3), pp. 321- 328.

YEŞİLTAŞ, M., İlker Öztürk, Fatih Türkmen (2008) “Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: X, Sayı 1, Haziran*.

YÜCEL, D. (2011) “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu Ve Kamu

Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğa Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Cilt 13, Sayı 2, pp. 383-402.

ZENGİN, S., İrfan Demir (2011) “Terörle Mücadelede Paradigma Değişimi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 15 Sayı 48 (Yaz 2011).